

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

FEATURES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY: ISSUES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION THROUGH THE PRISM OF THE PRACTICE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

**Лісний І.А., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право
старший викладач кафедри правознавства та фінансів**

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Коваленко В.Ф., старший викладач кафедри правознавства та фінансів

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

У статті аналізується юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії, яку Суд отримав згідно з Кампальськими поправками 2010 року до Римського статуту. Автор розглядає визначення злочину агресії, наведене в статті 8 bis, яке містить окремий пункт (планування, підготовка, ініціювання або виконання особою, яка займає керівну посаду, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабі, є явним порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй) і загального положення. Проаналізовано позицію США щодо судового переслідування особи за злочин агресії, згідно з якою Рада Безпеки повинна спочатку визначити, що держава вчинила акт агресії. Автор підкреслює, що, незважаючи на не оголошення війни, акти агресії можуть включати численні дії, починаючи з вторгнення або нападу збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яку військову окупацію, якою б тимчасовою вона не була, внаслідок такого вторгнення чи нападу, аж до відправки державою або від її імені збройних банд, груп, нерегулярних чи найманців, як визначено в Резолюції ГА ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року. Анексія Криму та вторгнення збройними силами Російської Федерації, як регулярними, так і нерегулярними, на сході України з березня 2014 року відповідає цьому визначенню агресії.

Проаналізовано умови та механізми набуття Міжнародним кримінальним судом юрисдикції щодо злочину агресії та можливі шляхи здійснення такої юрисдикції. Підкреслюється, що відповідно до статті 12 Суд може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, який є результатом акту агресії, вчиненого державою-учасницею, якщо ця держава-учасниця раніше не заявила, що вона не визнає таку юрисдикцію, подавши позов. заява до реєстратора. Юрисдикція sui generis щодо злочину агресії ґрунтується на згоді держав. Проте, якщо Прокурор прийде до висновку, що є розумні підстави для продовження розслідування злочину агресії, він або вона спершу пере-свідчується, чи Рада Безпеки прийняла рішення щодо акту агресії, вчиненого відповідною державою. Автор приходить до висновку, що оскільки малоймовірно, що держави-агресори визнають юрисдикцію Суду щодо злочину агресії, основна відповідальність все ще лежить на Раді Безпеки ООН, яка має повноваження звертатися до Міжнародного кримінального суду в таких випадках.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський Статут, злочин агресії, Кампальські додатки, International Criminal Court, Rome Statute, the crime of aggression, Kampala amendments, стаття.

The article deals with analysis of the jurisdiction of the International Criminal Court over the crime of aggression which the Court received under the 2010 Kampala amendments to the Rome Statute. The author examines the definition of the crime of aggression given in article 8 bis which comprises an individual clause (the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a leadership position of an act of aggression which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations) and a general clause. The position of the USA concerning the prosecution of an individual for the crime of aggression is analyzed under which the Security Council would first need to determine that a state had committed an act of aggression. The author stresses that despite the non-declaration of war, the acts of aggression may include numerous actions starting with the invasion or attack by the armed forces of a State of the territory of another State, or any military occupation, however temporary, resulting from such invasion or attack, and up to the sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, as defined in the UN GA Resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974. The annexation of the Crimea and invasion by the armed forces of the Russian Federation, both regular and irregular, in the East of Ukraine since March 2014 meets this definition of aggression. The author analyses conditions and mechanisms of acquiring jurisdiction over the crime of aggression by the International Criminal Court and possible ways of exercising such jurisdiction. It is accentuated that the Court may, in accordance with article 12, exercise jurisdiction over a crime of aggression, arising from an act of aggression committed by a State Party, unless that State Party has previously declared that it does not accept such jurisdiction by lodging a declaration with the Registrar. The sui generis jurisdiction over the crime of aggression is based upon states' consent. However where the Prosecutor concludes that there is a reasonable basis to proceed with an investigation in respect of a crime of aggression, he or she shall first ascertain whether the Security Council has made a determination of an act of aggression committed by the State concerned. The author draws to the conclusion that as it is not likely that aggressor states will recognize the Court's jurisdiction over the crime of aggression, the main responsibility still rests with the UN Security Council which has the authority to address the International Criminal Court in such cases.

Key words: International Criminal Court, Rome Statute, crime of aggression, Kampala Annexes, International Criminal Court, Rome Statute, crime of aggression, Kampala Amendments, article.

Міжнародний кримінальний суд (МКС), створений у липні 2002 року відповідно до Римського статуту, прийнятого у 1998 році, є першим постійним правовим органом, який судить осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань практики Міжнародного кримінального суду висвітлювали такі вчені: Р.А. Адельханяна, М.Ш. Басіоуні, І.П. Бліщенко, В.А. Вдовіна, І.І. Карпеця, А.Г. Кибальника, М.І. Костенка, М. Моріс та інші.

Метою статті є особливості кримінальної відповідальності та питання міжнародно-правового регулювання через призму практики міжнародного кримінального суду.

Міжнародне співтовариство вже давно закликає до створення постійної діючої Міжнародного кримінального суду, але різні розбіжності довгий час стримували вирішення цього питання. Вперше ідея створення Міжнародного кримінального суду для політичних лідерів, звинувачених у міжнародних злочинах, була запропонована на Паризькій мирній конференції в 1919 році після Першої

світової війни, а в 1937 році це питання було знову підняте на конференції, організованій Лігою Націй у Женеві, де було запропоновано створити постійний міжнародний суд для розслідування актів міжнародного тероризму. Тринадцять країн підписали конвенцію, але жодна не ратифікувала її, і вона так і не набула чинності [1].

Римський статут вимагає від держав-учасниць надавати допомогу МКС для того, щоб він міг виконувати свій мандат. Тому співпраця з МКС у розслідуванні міжнародних злочинів, застосуванні примусових заходів та ув'язненні злочинців є важливою функцією держав для підтримання світового порядку [2].

Загалом, співпраця у розслідуванні злочинів відбувається на всіх етапах підготовчої процедури. Така співпраця вимагає від держав вжиття певних процесуальних заходів для оптимізації процесу.

Невід'ємною особливістю такого співробітництва у сфері кримінального права є те, що таке співробітництво має відбуватися лише на виконання положень міжнародного договору – Статуту МКС – та відповідно до процедур, встановлених національним законодавством конкретної держави. Римський статут уповноважує МКС надсилати запрошення державам-учасницям до співпраці. Статут містить певні критерії для таких запрошень.

Отже, розглянемо деякі з критеріїв для запрошень:

– Мова. Запрошення (прохання) формулюється на одній з мов МКС, які визнані офіційними мовами Суду, або використовується офіційна мова держави, до якої воно адресується.

– Шлях прохання. Запрошення передається дипломатичному відомству країни чи за допомогою організації ІНТЕРПОЛ.

– Секретність. Для того, щоб вимоги були виконані, потрібно застосовувати певні міри секретності.

– Аргументованість вимог.

Хоча Статут не передбачає прямих санкцій за невиконання запиту про співпрацю, МКС має право, відповідно до встановлених правил, звернутися з офіційним запитом про відмову у співпраці до Конференції держав-учасниць або Ради Безпеки ООН. Таким чином, держава, яка відмовляється співпрацювати, теоретично може вважатися такою, що не виконала свої міжнародні зобов'язання, а отже, до неї можуть бути застосовані санкції, передбачені міжнародним правом.

Статуту Югославського та Руандійського трибуналів передбачають подібний механізм співпраці у статтях 288 та 29 [3]. Історик Поль Таверньє розглядає це питання у своїй роботі. Можна підкреслити наступні моменти: «Тексти югославського та руандійського трибуналів були затверджені Радою Безпеки ООН, що надає їм однакову юридичну силу для держав-членів ООН» [4, с. 705].

Таким чином, Міжнародний кримінальний суд може звертатися за допомогою до держав, які не підписали Римський статут. Однак держави не зобов'язані надавати таку допомогу і мають право вибору.

Міжнародний кримінальний суд має право вимагати передачі особи, яка перебуває під слідством Прокурора. Це право закріплено у статті 89 Статуту [2].

МКС надсилає запит про передачу злочинця державі, в якій знаходиться або може знаходитися особа, щодо якої ведеться розслідування. Якщо ця держава є учасницею Римського статуту, вона зобов'язана видати відповідну особу. Цей обов'язок передбачений Статутом Міжнародного кримінального суду. Така держава повинна здійснити передачу відповідно до процедур, передбачених її національним законодавством.

МКС співпрацює з державами, які не підписали Римський статут, на основі встановлення нових відносин. Готуються нові конвенції про передачу злочинців до Міжнародного кримінального суду. Згідно з цими конвенціями, держави повинні забезпечити виконання всіх необхідних процедур для передачі осіб.

Винні особи можуть бути заарештовані лише після пред'явлення ордеру на арешт відповідно до статті 58 Конвенції. Такі ордери видаються Генеральною Асамблеєю і є передумовою для передачі обвинуваченого. Таким чином, можна побачити, що Римський статут передбачає арешт і подальшу передачу осіб.

Як МКС, так і інші держави мають право вимагати передачі особи, яка є об'єктом прокурорського розслідування. Це пов'язано з тим, що не всі злочини підпадають під юрисдикцію МКС. Така вимога необхідна для проведення розслідувань та інших кримінальних переслідувань, пов'язаних з однаковими злочинами, тобто злочинами, визначеними в одній і тій же статті, або злочинами, небезпечними для суспільства. Щоб уникнути можливих суперечностей, Статут ретельно регулює інтереси всіх сторін.

Якщо держава-учасниця отримує запит про екстрадицію як від МКС, так і від другої держави-учасниці, держава-учасниця зобов'язана повідомити про це МКС. Якщо МКС бере на себе провадження і розслідує справу самостійно, він не може видати навіть одну державу-учасницю Римського статуту. У цьому випадку запит МКС має переважну силу.

Таке ж рішення застосовується, якщо запит про екстрадицію надійшов від держави, яка не є учасницею Римського статуту. Чому Конвенція відмовляє цим державам? Свідченням цього є відсутність міжнародного договору про екстрадицію між цими державами [2].

Право вибору між передачею та екстрадицією має бути враховане. Держави завжди повинні враховувати всі фактори, які впливають на кінцевий результат. Ці фактори включають пріоритетність запиту, зацікавленість відповідної держави у прийнятті правопорушника, громадянство підозрюваного та інші фактори.

Якщо держава уклала міжнародний договір з іншою державою, яка визнає всі правила екстрадиції, цій державі також надається право вибору. Однак це право обмежується діями, щодо яких Міжнародний кримінальний суд не має юрисдикції. У цьому випадку Конвенція наголошує на характері та тяжкості злочину.

Окрім передачі або арешту злочинців, існують й інші способи співпраці. Одним з них є допомога у виконанні ордерів. Держави повинні виконати певні слідчі дії, передбачені процесуальним законодавством.

Серед іншого, ці слідчі дії виражаються в допитах, обшуках, встановленні місцезнаходження осіб і предметів. Спільні операції також включають захист потерпілих і свідків. Показання потерпілих і свідків беруться під присягою. До доказів також додаються висновки експертів.

Не всі форми співпраці обмежуються Конвенцією. Навпаки, Конвенція поширює їх на інші дії. Це відбувається за умови, що ці дії не заборонені національним законодавством держави-учасниці.

Якщо МКС звертається до держави-учасниці із запитом про співпрацю, він може відкласти його виконання на невизначений термін, якщо в цей час розслідує іншу справу, не пов'язану із запитом. Однак цей період повинен мати конкретну межу і не виходити за рамки строків, встановлених національним законодавством держави-учасниці.

Якщо МКС подає протест у зв'язку зі своїм судовим розглядом, розгляд запиту може бути відкладено. Національний суд розгляне справу і визначить термін, на який може бути відкладено виконання запиту.

МКС має широкі повноваження щодо співпраці з державами-учасницями Статуту. Однак це не виключає можливості взаємного співробітництва. Держави також можуть звернутися до МКС з аналогічним запитом.

При виборі національних органів управління в'язницями Міжнародний кримінальний суд розглядає пенітенціарну систему лише тих країн, які висловили готовність приймати засуджених осіб. Суд зобов'язаний

розглядати всі ситуації. Найголовніше, Суд вважає, що держави-учасниці Конвенції несуть відповідальність за застосування покарання у вигляді позбавлення волі відповідно до принципу рівного і справедливого розподілу.

Держави повинні знати про міжнародні стандарти поведінки з ув'язненими. Міжнародний кримінальний суд підтверджує цю практику. Мінімальні стандарти поведінки з ув'язненими були прийняті на першій Конференції ООН у Женеві в 1955 році [5, с. 89].

Процес передачі підозрюваних є найважливішою ланкою у спільній роботі держав і МКС. Особи, які вчинили міжнародні злочини, передаються до МКС відповідно до Статуту. Підтримка Статуту підвищує ефективність роботи Міжнародного кримінального суду.

Під «передачею» розуміється видача злочинця державою до МКС. Про це йдеться у статті 102 Статуту [2]. До сьогодні точаться дискусії щодо значення терміну «передача». Аргумент полягає в тому, що держави не хочуть розмежовувати зміст понять «передача» та «екстрадиція», об'єднуючи ці терміни. Держави також підкреслюють, що екстрадиція заборонена, як це чітко зазначено в їхньому національному законодавстві.

Екстрадиція або передача – це міжнародний правовий процес, за допомогою якого правопорушник передається з однієї країни в іншу відповідно до норм і положень міжнародного права. Цей процес має на меті притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності. Відповідно до Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року, екстрадиція – це взаємна видача злочинців.

Екстрадиція ґрунтується на міжнародних правових документах. Ці закони містять спеціальні положення, які необхідно враховувати. По-перше, скоєний злочин повинен підпадати під дію договору про екстрадицію. Крім того, береться до уваги «подвійність» вчиненого злочину. У цьому випадку екстрадиція відбувається, якщо злочин, вчинений правопорушником, порушує юрисдикцію обох держав.

Проблема екстрадиції виникає через те, що вже порушується суверенітет держави. Це пов'язано з тим, що під час екстрадиції громадяни держави виводяться з-під контролю цієї держави. Як наслідок, втрачається зв'язок між державою та особою. З цієї причини багато держав забороняють екстрадицію власних громадян [6].

Екстрадиція – це передача правопорушника з однієї країни до іншої відповідно до положень міжнародного договору або національного законодавства. Це викладено

у статті 102 Конвенції. Ця стаття також розрізняє поняття «передача» та «екстрадиція». Ці терміни використовуються Конвенцією для досягнення її мети. Відповідно до значення цих термінів у Конвенції можна остаточно розмежувати їх зміст [7, с. 112].

У 2000 році, 20 січня, Україна підписала Римський статут. Конвенція визначає всі умови, необхідні для того, щоб МКС розпочав свою діяльність, і ці умови будуть реалізовані після того, як МКС ратифікує Конвенцію. Для цього необхідно забезпечити відповідність між Конвенцією та українським законодавством, тобто Конституцією України. Ратифікація Римського статуту відбудеться лише за умови внесення змін до Конституції України.

Україна обговорила зміст Конвенції з Міжнародним кримінальним судом. Положення Конвенції мають бути повністю сумісні з українським законодавством. У цих обговореннях беруть участь найвищі органи державної влади. Президент України, як гарант додержання законів, направив подання до Конституційного Суду, підкресливши, що «Зміст Конвенції повинен відповідати положенням Конституції України».

Конституційний Суд України зазначає, що судочинство здійснюється виключно судами (стаття 124 Конституції) [8]. В Україні діє суто юрисдикційна судова система. Класифікація цієї системи виглядає наступним чином: по-перше, Верховний Суд України, Апеляційний суд та окружні суди. Передача обов'язків і повноважень судів іншим особам або установам, відповідальним за їх виконання, не допускається. На додаток до загальної судової влади, Конституційний Суд також має повноваження судової виконавчої влади.

Висновки. Україна ще не ратифікувала РС, і держава двічі зверталася до МКС з проханням про юрисдикцію відповідно до статті 12(3) РС, у лютому 2014 та 2015 років та під час повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Багато науковців та урядовців в країні вважають, що основною причиною затримки з ратифікацією є політична складова. Ці причини включають побоювання, що влада буде притягнута до відповідальності за неадекватні судові рішення, які призвели до масової загибелі людей.

Для України ратифікація та повна імплементація РС розглядається як ключовий елемент європейського розвитку. Ратифікація розглядається як засіб імплементації положень Угоди про асоціацію (статті 8 і 24) [9], а також дотримання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dempsey, Gary T. (16 July 1998). «Reasonable Doubt: The Case Against the Proposed International Criminal Court».
2. Римський статут міжнародного кримінального суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Анцелевич Г.О., Покрещук О.О. Міжнародне публічне право: Підручник / Під редакцією Г.О. Анцелевича. К.: Алеута, 2005. 424 с.
4. Кулеба Д. І. Участь України в міжнародних організаціях. Правова теорія і практика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інституту міжнародних відносин. К.: Видавничий дім «Промені», 2007. 304 с.
5. Сироїд Т.Л. Захист жертв злочинів у міжнародному праві: Автореф. дис. ... к-да юр. наук. Х., 2000. 162 с.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
7. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / [Зелінська Н. А., Андрейченко С. С., Дрьоміна-Волок Н. В., Коваль Д. О.]. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.
8. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. 2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 № 1678-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text